

Granicon Oy

VIROLAHTI LAMMASKALLIO

**Arkistoselvitys muinaisjäännöksestä "Munkkikallion
saarnapaikka"**

8.6.2012

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto.....	1
2	Arkist selvityksen menetelmät ja käytetty lähdeaineisto	1
3	Munkkikallion saarnapaikasta kertovat lähteet	2
4	Munkkikallion saarnapaikka arkistotutkimuksen perusteella.....	5
5	Lähteet.....	7

GRANICON OY

1 Johdanto

FCG Finnish Consulting Group Oy teki keväällä 2012 arkistoseelvityksen koskien Virolahdella sijaitsevaa muinaisjäänökshohtetta, Munkkikallion saarnapaikkaa (mj. rek.nro 1000011153). Arkistoseelvitys liittyi Granicon Oy:n aikomukseen laajentaa olemassa olevaa louhostoimintaansa Virolahden Lammas-kalliolla, jolla myös Munkkikallion saarnapaikka sijaitsee. Museovirasto edellytti lausunnossaan (DNRO 391/304/2011), että ennen hankkeen toteuttamista on tehtävä Munkkikallion saarnapaikkaa koskeva arkistoseelvitys, jossa perehdytään paikkaan liittyvän perimätiedon ikään ja luotettavuuteen. Selvityksen perusteella Museovirasto voi arvioida kohteen merkittävyyttä ja sen vaikutusta maa-aineksenotto-suunnitelmaan. Arkistoseelvityksen teki 22.-25.5.2012 arkeologi (FM) Kalle Luoto. Selvityksen kustannuksista vastasi maa-ainelupaa hakenut Granicon Oy.

2 Arkistoseelvityksen menetelmät ja käytetty lähdeaineisto

Laajamittaisessa arkistoseelvityksessä käytiin lävitse useiden arkistolaitosten tarinaperinnettä koskevien aineistojen hakemistoja ja luetteloita. Hakemistojen perusteella tutustuttiin lähemmin selvitystyön kannalta mielenkiintoiselta ja informatiiviselta vaikuttavaan arkistomateriaaliin. Arkistojen tarjoaman aineiston lisäksi tutustuttiin myös tutkimusaihetta käsittelevään kirjallisuuteen (Kaukiainen 1970). Seuraavassa luetellaan läpikäytyt arkistomateriaalit arkistoittain jaoteltuna:

Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto:

- Perinnearkisto-tietokannan avulla tarkastettiin tietokantaan luetteloidut Virolahtea koskevat ääninauhat, kirjallinen aineisto ja valokuvat.
- Lisäksi käytiin arkiston lappuluettelon avulla lävitse ne Virolahtea koskevat kuvat, joita ei ollut luetteloitu Perinnearkisto-tietokantaan.

Museoviraston arkisto:

- Arkeologian arkisto; Johanna Enqvist ja Olli Kunnas (2007), Virolahti, manner ja saaristo, perusinventointi.
- Rakennushistoriaan liittyvä arkistoaines: Eino Raunio (1971); Virolahden maastokohteita.

Kansallismuseon kansatieteellinen arkisto:

- Seurasaaari-lehdessä (1957-1974) ja Museoviraston kyselylehdessä (1975-1996) julkaistuista kyselyistä saadut kyselyaineistot; kyselyt nro 8 ja 35.
- Kansatieteen käsikirjoitusarkisto, käsikirjoitus nro 891: T.I. Itkonen, Kansatieteellisiä muistiinpanoja Virolahdelta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto:

- Pitäjänkortisto; h; Viipuri mlk - Äyräpää
- Kirkollisen kansanperinteen arkisto (KKA); K1; Viitasaari, Viljakkala, Vilpula, Vimpeli, Virolahti; Kirkollisen kansanperinteen kysely
- Paikallistarinat; Asutus; Etelä-Karjala (kortisto)
- E-aineiston hakemistot (Kansatieteellinen kortisto); topografinen hakemisto; VI; Vimpeli - Äänekoski

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto:

- Paikannimikokoelmat; suomenkieliset paikannimet; pitäjänkokoelmat (Virolahti)
- Erilliskokoelmat: "Paikannimiä ja paikallistarinoita" ja Helsingin yliopiston maantieteenlaitoksen kirjaston aineisto

Kansallisarkisto:

- Lammaskallion aluetta kuvaavat isojakokartat: Alapihlaja (Hakckzell & v. Brandenburg 1825) ja Koivuniemi (Metminoff 1850, 1852).
- Virolahden pitäjänkartta

Arkistosiselvityksen kannalta relevantin arkistomateriaalin etsimiseen, hakemiseen ja osin myös läpikäymiseen saatiin apua muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa arkistotutkija Juha Nirkolta, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistossa Eeva-Liisa Stenhammarilta, Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa arkistovirkailija Timo Piipposelta ja Kansallismuseon kansatieteellisessä arkistossa intendentti Pirkko Hakalalta. Aineiston hankintaan, analysointiin ja tulkintaan osallistui myös FM Kirsi Luoto.

3 Munkkikallion saarnapaikasta kertovat lähteet

Teoksessa Virolahden historia 1 Yrjö Kaukiainen (1970, 65-66) kirjoittaa Virolahden Munkkikallion saarnapaikkaan liittyen, että "Kansantarinan mukaan munkit olisivat ennen saarnanneet läheisellä Lammaskalliolla paljaan taivaan alla, ja väitetään, että tällä kalliolla olisi vielä munkkien hakkaamia kirjoituksia, jotka olisivat kuitenkin peittyneet sammalen alle." Kaukiainen huomauttaa, että tämän kaltaisiin tarinoiniin liittyy paljon sadunomaisia piirteitä, mutta päättyy pitämään mahdollisena, että Munkkikallion kohdalla saattaisi tarinan taustalla olla todellisuus pohjaa. Hän perustaa ajatuksensa siihen, että Lammaskallion (kallionmuodostelma, jonka osa Munkkikallio on) kaakkoispuolella sijaitse Puoniemi-niminen niemi, jonka nimi voisi viitata "pieneen saarnapuotiin, jollaisia moni paikoin rakennettiin saarnamiesten ensimmäiseksi tyysijaksi". Lisäksi Lammaskallion lähistöllä, Alapihlajan ja Koivuniemen kylien rajoilla sijaitsee Sakastinnotko-niminen paikka, minkä Kaukiainen myös katsoo tukevan tulkintaa Munkkikallio-nimen taustalla olevan tarinan todenperäisyydestä. Munkkikallioon liittyvän perimätiedon lähteenä Kaukiainen mainitsee virolahtelaisen historianharrastajan Eino Raunio, joka on tallentanut muun muassa Munkkikallioon liittyvää tarinaperinnettä.

Eino Raunio kirjoittaa Museoviraston arkistossa säilytettävässä monisteessaan "Virolahden maastokohteita" (1971, 159-160) Viljo Puustelli -nimisen informantin kertoneen Raunio ja Puustellin tekemän Lammaskalliolle suuntautu-

8.6.2012

neen retken yhteydessä, että olisi lapsena isänsä kanssa kalliolla ollessaan kuullut tältä Munkkikallioon liittyvästä tarinaperinteestä. Puustellin isä oli Lammaskalliolla käynnin yhteydessä näyttänyt pojalleen erään kohdan kalliolla, jossa kertoi munkkien pitäneen jumalanpalveluksia.

Viljo Puustelli kertoi myös, että hänen kuulemansa mukaan saarnapaikan lähistöllä sijaitisi "vanhan valtakunnanrajan rajakivi". Viljo Puustellin sisaren, Edit Puustellin, mukaan saarnapaikan lähikallioon olisivat munkit hakanneet kirjoituksia. Tämän perimätiedon selvittämiseksi olisi Virolahden kappalainen Juha Reijonen suunnitellut 1900-luvun alussa laajan avokallion puhdistusoperaation, joka kuitenkin jäi toteuttamatta Reijosen siirryttyä tätä ennen vuonna 1903 Valkjärven seurakunnan kirkkoherraksi. Eino Raunio ja Viljo Puustelli eivät kuitenkaan onnistuneet Lammaskalliolle tekemänsä maastokäynnin aikana löytämään kallionkohtaa, joka olisi vastannut Puustellin pienenä poikana näkemää paikkaa kalliolla, johon tarinat munkkien saarnapaikasta hänen isänsä mukaan liittyivät.

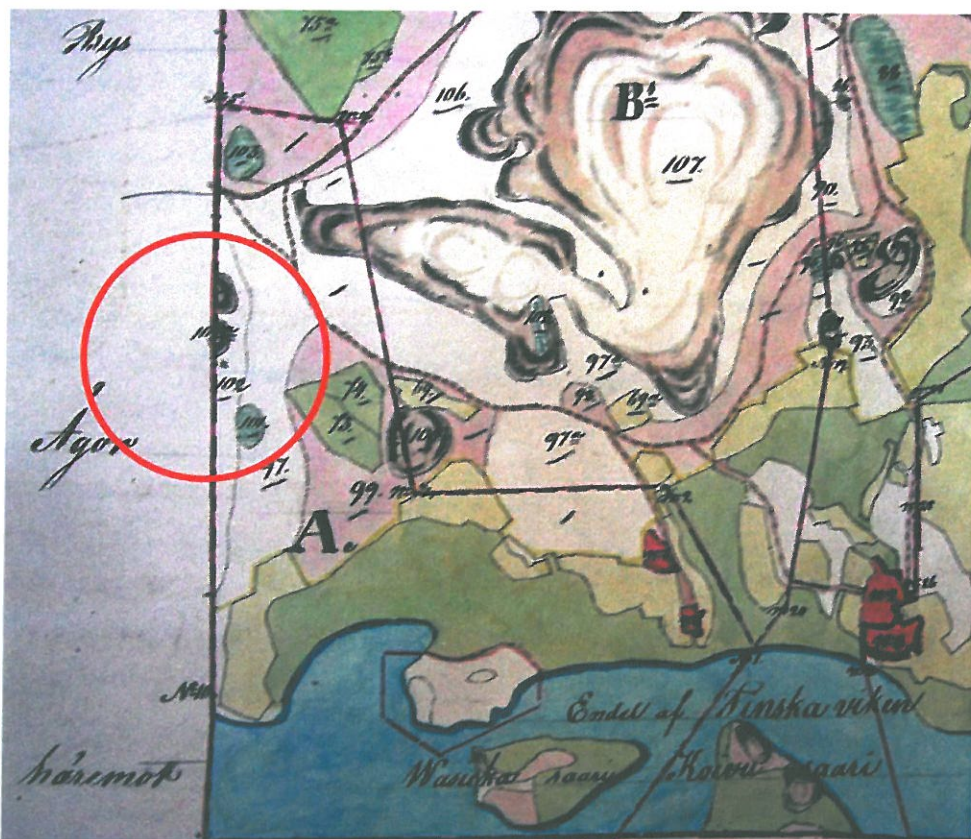
4. lokakuuta vuonna 2000 ilmestyneessä numerossa uutisoi Virolahdella ilmestyvä Kaakonkulma-lehti Virolahdella Alapihlajan ja Koivuniemen kylien välissä, Lammaskallion kalliomuodostelmalla sijaitsevasta suurikokoisesta kivestä, joka olisi vanha munkkien saarnapaikka. Rapautuneessa kivessä voi lehden mukaan havaita heikosti erottuvia hakattuja ristimerkkejä. Paikkaa esittelee lehden artikkelissa paikallinen historianharrastaja Pentti Kouki, joka kertoo löytäneensä kiven ja hakkaukset jo vuonna 1973 yhdessä Eino Raunion kanssa. Kouki ja Raunio olivat tuolloin tarkoituksella etsineet Lammaskalliolta paikkaa, johon tarinat munkkien saarnapaikasta liittyisivät. Miehet olivat seuranneet tuolloin Koivuniemen kylän alueella kulkenutta Uudenkaupungin rauhajan rajaa ja löysivät näin suuren kiven Lammaskallion laelta. Kouki ja Raunio havaitsivat eri puolilla kiven kylkeä useita sammalen peittämiä ristikuvioita. Kouki havaitsi kuvion myös suuren kiven vieressä olevan toisen lohkarin päältä; tämän kuvion hän tulkitsee esittävän joko Virolahden kirkkomaalla olevaa kivisakastia tai pyhän kolminaisuuden symbolia, kolmiota. Koukin mukaan saarnakiven lähistöllä on myös kolmas kivi, josta pitäisi perimätiedon mukaan löytyä kaiveruksia. Niitä ei kuitenkaan löydetty, minkä Kouki katsoo kenties johtuvan siitä, että kivi on vuosien myötä rapautunut ja kuviot näin kadonneet. Artikkelin yhteydessä haastateltu Kymenlaakson museon tutkija Timo Lievonen huomauttaa, että jutussa esiteltyä kiveä ei ole vielä virallisesti tutkittu, eikä saarnapaikkaan liittyviä dokumentteja ole löydetty, ja näin ollen saarnapaikkaan liittyvä tieto on perimätiedon varassa.

Vuonna 2007 arkeologi Johanna Enqvist tarkasti Koukin ja Raunion löytämän ja munkkien saarnapaikaksi ajatellun kohteen Virolahden perusinventoinnin yhteydessä. Suureen kiveen tehdyt uurrokset erottuivat Enqvistin tarkastusajana selvästi, sillä ne olivat yhä liidutut. Enqvist pitää löydettyjä ristimäisiä uurroksia luontaisina. Hän toteaa kuitenkin raportissaan, että paikka on kuitenkin perimätiedon mainitsema ja monesta syystä paikallisille merkittävä. Raporttiin kohde Munkkikallion saarnapaikka (mj.rek.nro 1000011153) on merkitty rauhoitusluokkaan 2 kuuluvana kiinteänä muinaisjännökseenä (kultti- ja tarinapaikat).

Kansallisarkistossa säilytettävien maanmittaushallituksen uudistusarkiston isojakokartoissa ei Lammaskallion kohdalle ole merkitty erityisiä nimistöön liittyviä tietoja (kuvat 1 ja 2). Myös aluetta käsittelevässä pitäjänkartassa ei Lammaskallion kalliomuodostelman kohdalla ole erityisiä tietoja (kuva 3). Peruskarttaan nimi "Munkkikallio" ilmaantuu vuonna 1988 (Stenhammar, sähköposti 4.6.2012).

Kuva 1. Lammaskalliota kuvaava osa Alapihlajan kylän isojakokartasta (Metminoff 1850, 1852). Lammaskallion alue ympäröity punaisella.

Kuva 2. Lammaskalliota kuvaava osa Koivuniemen kylän isojakokartasta (Hackzell & v. Brandenburg 1825). Lammaskalliota kuvaava osa ympäröity punaisella.

Kuva 3. Lammaskallion alue ympäröity punaisella Virolahden pitäjänkarttaan.

4 Munkkikallion saarnapaikka arkistotutkimuksen perusteella

Arkistotutkimuksessa ei löydetty primäärejä Virolahden Munkkikallion saarnapaikkaan liittyviä arkistolähteitä. Sen sijaan Lammaskallio-nimiseen kallio muodostelmaan, jonka osa myös Munkkikallio on, liittyvä maininta oli löydettävissä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimistöarkistosta. Maininta on lyhyt viittaus Lammaskallion toiseen nimitykseen "Lammuskallio" (Arpiainen 1928-1932). Nimiarkistossa oli myös mainintoja muista Lammaskallion ympäristössä sijaitsevista paikoista (mm. Puonimestä). Edellä mainittujen seikkojen valossa on mielenkiintoista, ettei arkistoaineistoa Munkkikalliota koskien ollut löydettävissä. Olisi loogista, että sitä koskeva tarinaperinne olisi tullut tallennetuksi samassa yhteydessä Lammaskalliota koskevan tiedon kanssa.

Sekundäärinen Munkkikallion saarnapaikkaan viittaava lähde oli kuitenkin löydettävissä Museoviraston arkistosta, jossa säilytetään virolahtelaisen historian harrastajan, Eino Raunion (1971) kokoamaa aineistoa. Raunion mukaan kaksi virolahtelaista informanttia oli kertonut hänelle Lammaskalliolla sijaitsevan munkkien saarnapaikan, johon kuuleman mukaan liittyisi kalliossa olevia piirroksia. Paikkaa, johon perimätieto liittyi, ei sen sijaan voitu informanttien avustuksella, yrityksestä huolimatta, paikantaa.

Raunion kokoaman aineiston yhteydessä säilytetään lehtileikettä vuodelta 2000 (Kaakonkulma-lehti), jossa olevassa artikkelissa kerrotaan Raunion ja paikallisen historiaharrastajan, Pentti Koukin löytäneen munkkien saarnapaikan ja siellä sijaitsevasta kivistä ristiuurroksia. Arkistotutkimuksen valossa Raunion ja Koukin löytämää paikkaa ei kuitenkaan voida verifioida kirjallisten tai suullisten lähteiden perusteella kohdaksi, johon perimätieto munkkien saarnapaikasta liittyy. Paikalla vuonna 2007 käyneen arkeologi Johanna Enqvistin mukaan Raunion ja Koukin löytämässä kivenlohkareessa näkyvät uurrokset vaikuttavat luontaisilta.

Arkistotutkimuksen perusteella on todettava, että munkkien saarnapaikkaan Lammaskalliolla liittyvä perimätieto ei vaikuta olevan laajalle levinnyttä. Tähän viittaisi se, ettei laaja-alaisesta arkistotutkimuksesta huolimatta primääriä

arkistoaineistoa koskien tutkimusaihetta ollut löydettävissä, vaikka sitä selkeästi oli talletettu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistoon Lammaskalliota ja alueen lähiympäristöä koskien. Toisaalta Eino Raunion haastatelmien kahden informantin kertomukset osoittavat, että Lammaskalliolla sijainnutta munkkien saarnapaikkaa käsittelevää tarinaperinnettä on kiistatta olemassa. Virolahden seurakunnan kappalaisen Juha Reijosen kiinnostus perimätietoa kohtaan osoittaa, että tarina on tunnettu alueella viimeistään 1900-luvun alusta lähtien. Perimätiedon mahdollista pohjautumista historiallisiin tapahtumiin ei kuitenkaan voida osoittaa todeksi eikä liioin vedenpitävästä kiistää. Todisteiden puutteessa on myös mahdollista verifioida perimätiedon liittymistä tarkalleen muinaisjäänösrekisterissä Munkkikallion saarnapaikkanimisenä kohteena esitettyyn paikkaan. Arkistotutkimuksessa esiin tulleiden seikkojen valossa voidaan perimätieto munkkien saarnapaikasta liittää vain Lammaskallion kalliomuodostelmaan yleensä.

FCG Finnish Consulting Group Oy

Hyväksynyt:

Jari Kärkkäinen
Johtava asiantuntija

Laatinut:

Kalle Luoto
FM, arkeologi

5 Lähteet

Painetut lähteet:

Kaakonkulma-lehti, 4. elokuuta 2000, sivu 7: "Ikivanha perimätieto ja kiveen kaiverretut ristit kertovat; Lammaskallion laella on keskiaikainen saarnapaikka." Lehtileike Museoviraston arkistossa Eino Raunion (1971) "Maastokohteita Virolahdelta" -monisteen yhteydessä.

Kaukiainen 1970: Virolahden historia 1, 1850-luvulle.

Painamattomat lähteet:

Enqvist, Johanna ja Kunnas, Olli (2007). Virolahti, manner ja saaristo, perusinventointi. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Raunio Eino (1971). Virolahden maastokohteita, moniste. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Stenhammar, Eeva-Liisa, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, nimiarkisto. Sähköpostiviesti 4.6.2012.

Arkistolähteet:

Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto (Tampere):

- Perinnearkisto-tietokanta; Virolahtea koskevat ääninauhat, kirjallinen aineisto ja valokuvat.
- Lappuluettelo; valokuvat; Virolahti

Kansallismuseon kansatieteellinen arkisto (Helsinki):

- Seurasaari-lehdessä (1957-1974) ja Museoviraston kyselylehdessä (1975-1996) julkaistuista kyselyistä saadut kyselyaineistot; kyselyt nro 8 (Tarinakivet ja tilapäiset hautapaikat) ja 35 (Renkaat kallioissa ja kivissä).
- Kansatieteen käsikirjoitusarkisto, käsikirjoitus nro 891: T.I. Itkonen, Kansatieteellisiä muistiinpanoja Virolahdelta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (Helsinki):

- Pitäjänkortisto; h; Viipuri mlk - Äyräpää
- Kirkollisen kansanperinteen arkisto (KKA); K1; Viitasaari, Viljakkala, Vilpula, Vimpeli, Virolahti; Kirkollisen kansanperinteen kysely
- Paikallistarinat; Asutus; Etelä-Karjala (kortisto)
- E-aineiston hakemistot (Kansatieteellinen kortisto); topografinen hakemisto; VI; Vimpeli - Äänekoski

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto (Helsinki):

- Paikannimikokoelmat; suomenkieliset paikannimet; pitäjänkokoelmat (Virolahti)
- Erilliskokoelmat: "Paikannimiä ja paikallistarinoita"
- Erilliskokoelmat; Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen kirjaston aineisto

Kartat:

Kansallisarkisto (Helsinki):

- Metminoff (1850, 1852). Lammaskallion aluetta kuvaava Alapihlajan kylän isojakokartta, C. Metminoff (1850, 1852). sig. G 22 19/4-5.
- Hackzell & v. Brandenburg (1825). Lammaskallion aluetta kuvaava Koivuniemen kylän isojakokartta, J.J. Hackzell & G. von Branderburg (1825), A.D. Sohlman (1830, 1833). sig. G 21 42/1.
- Pitäjänkartta: Kansallisarkisto > Maanmittaushallitus > Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma) > Pitäjänkartasto > Virolahti (3042 10 Ia.* -/- -)